

Рецензенти:

Бельмаз Я. – доктор педагогічних наук, професор
Фазан В. – доктор педагогічних наук, доцент

Тур Оксана – доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, кандидат філологічних наук, доцент, e-mail: l.oksane@mail.ru

Tur Oksana – assistant professor of the department of Ukrainian culture and documentation of Poltava National Technical Yuri Kondratiuk University, candidate of philological sciences, assistant professor, e-mail: l.oksane@mail.ru

Цитуйте цю статтю як:

Тур О. Структура комунікативної компетентності особистості / Оксана Тур // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 187–191.

Cite this article as:

Tur O. Structure of Communicative Competence of a Personality, *Pedagogical Discourse*, 2016, Issue 20, pp. 187–191.

УДК 37.033-057.874

ОЛЕГ ФАСОЛЯ,
директор

*(Україна, Хмельницький, Департамент освіти і науки
Хмельницької обласної державної адміністрації)*

OLEH FASOLIA,
director

*(Ukraine, Khmelnytskyi, Department of Education and Science
of Khmelnytskyi Regional State Administration)*

Роль шкільної і позашкільної освіти у формуванні екологічної культури старшокласників

Role of School and Out of School Education in Forming Ecological Culture of Senior Pupils

У статті розглядається роль шкільної і позашкільної освіти у формуванні екологічної культури старшокласників. Розкрито поняття «екологічна освіта», «екологічне виховання», «екологічна культура». Велика роль у формуванні екологічної культури старшокласників відіграють старша школа з профільним екологічним напрямом, факультативи «Основи екологічних знань», шкільні екологічні гуртки тощо. Ефективно функціонують позашкільні навчальні заклади екологічного спрямування: обласні еколого-натуралістичні центри, екологічні станції, студії. На сьогодні важлива підтримка юних талантів і обдарувань для формування творчої та наукової еліти у галузі охорони довкілля, стимулювання творчого самовдосконалення дітей та учнівської молоді шляхом проведення екологічних заходів: олімпіад, конкурсів, фестивалів та інших форм позакласної роботи.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна культура, шкільна (формальна) освіта, позашкільна (неформальна) освіта.

The article deals with the role of school and out of school education in forming ecological culture of senior pupils. The terms «ecological education», «ecological upbringing», «ecological culture» have been revealed. Special role in forming ecological culture of senior pupils is played by the senior school with its ecological profile, optional courses «Bases of Ecological Knowledge», school ecological societies, etc. Out of school educational establishments of ecological direction function effectively. To them belong regional ecological-naturalistic centers, ecological stations, studios. Today support of young talents and gifted children is very important for the forming creative and scientific elite in the sphere of environment protection, stimulating creative self-perfection of children and pupils by means of conducting different ecological actions: olympiads, competitions, festivals and other forms of out of class activity. Organization of ecological education of schoolchildren is considered to be successful, when ecological erudition of a pupil is manifested in everyday behavior, in specific acts and work, in attitude to the environment – that is in active ecological activity of a personality.

Key words: ecological education, ecological upbringing, ecological culture, school (formal) education, out of school (informal) education.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст. характеризується посиленням антропогенного впливу на природне і соціальне середовище. Тому на сьогодні серед глобальних проблем людства екологічні проблеми стають першочерговими, оскільки нерозв'язання їх негативно впливає на здоров'я населення, перешкоджає вирішенню демографічної, продовольчої, сировинно-енергетичної проблем, боротьбі з інфекційними захворюваннями тощо. Запровадження інноваційних технологій, яке сприяє прогресу в багатьох сферах суспільного виробництва, спричиняє водночас негативний вплив на навколишнє природне середовище, призводять до виснаження природних ресурсів, деградації природного і рослинного світу, надмірного накопичення промислових відходів, суттєво знижують якість середовища проживання, порушують екологічні права людини, є причиною зростання рівня захворюваності населення, особливо дітей.

Екологічні проблеми нині поширені практично повсюдно. Це означає, що вони створюють загрозу життєдіяльності не окремим групам людей, а людству загалом, не окремим регіонам чи країнам, а всій планеті. Екологічні проблеми є особливо актуальними для українського суспільства, яке зазнало значних негативних впливів (екологічних, соціальних, економічних) унаслідок техногенної катастрофи, що сталася на Чорнобильській АЕС.

З огляду на це одним із головних завдань вирішення екологічних проблем є формування екологічної культури населення. У Концепції екологічної освіти України (2001 р.) зазначено «Підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею!), повинна стати одним з головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України» [2, с. 1].

Формувати екологічні знання, здійснювати екологічне виховання учнівської молоді, розвивати їх екологічну культуру покликані сьогодні дошкільні, загальноосвітні й позашкільні навчальні заклади.

Аналіз досліджень і публікацій... Упродовж останнього часу з'явилося багато публікацій, пов'язаних з проблемами екологічного виховання людей різних вікових груп (А.Андріянова, В.Вербицький, О.Вишневецький, П.Гавришук, І.Грущинська, О.Демчук, М.Колесник, О.Король, І.Костицька та ін.), що свідчить про актуальність даної проблематики як для дорослої частини населення, студентів, так і для старшокласників та учнів початкової школи. Проблема екологічного виховання посідає провідне місце в доробку вітчизняних і зарубіжних науковців: С.Дебяко, М.Дробнохода, О.Захлебного, В.Крисаченка, І.Матузової, Г.Пустовіта, Н.Пустовіт, Л.Шаповал та ін.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є розкриття ролі шкільної і позашкільної освіти у формуванні екологічної культури старшокласників.

Виклад основного матеріалу... Відомо, що у 1866 р. німецький природодослідник і філософ Ернст Геккель (1834–1919 рр.) у своїй праці «Загальна морфологія організмів» дав визначення нової науки – екології, яка сьогодні трактується як наука про взаємовідносини живих організмів із середовищем їх існування, як розгалужена система наук з трьома напрямками її розвитку – глобальна екологія, екологія людини та охорона природи. Сучасна екологія – це й світорозуміння, яке включає в себе свідоме ставлення до всього суцього і активний його захист. Крім соціально-екологічних та правових заходів, які скеровуються на охорону довкілля, непересічну роль відіграє формування екологічної культури кожного члена суспільства. Серед екологів й педагогів України утвердилася цілком справедлива думка: екологічна освіта і виховання – єдиний послідовний процес, що має здійснюватися упродовж усього життя людини на комплексній основі і який покликаний попередити негативні явища природного і техногенного походження.

У науковій літературі трактуються поняття «екологічна освіта», «екологічне виховання», «екологічна культура». Екологічна освіта і екологічне виховання – поняття, які часто плутають і ототожнюють. Складається думка, що чим більше людина знає про природу, тим усвідомленіше вона буде її захищати. Проте це не так. Знати природу – це необхідна ознака, але недостатня. Володіння знаннями про предмет не завжди визначає ставлення до нього. Школа повинна подбати про виховання в учнів готовності до екологічної діяльності, сформувані певні переконання не лише на інтелектуальному рівні, але й на основі раціонального мислення, емоційної сфери і волі особистості. Ці переконання утверджуються тоді, коли вони ґрунтуються на знаннях, проходять через світ почуттів, отримують там особистісну оцінку та сформовану усвідомлену потребу – мотив і стануть волевим актом.

У Концепції екологічної освіти України зазначено: «Основною метою *екологічної освіти* з формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Екологічна освіта, з одного боку,

повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, і з іншого боку, виконувати інтегративну роль у всій системі освіти» [2, с. 1].

Екологічна освіта – неперервний процес виховання, навчання, самоосвіти і розвитку особистості, спрямований на формування норм моральної поведінки людей, їхніх обов'язків і відповідальності стосовно довкілля, а також одержання спеціальних знань і практичних навичок у справі охорони навколишнього природного середовища, раціонального природокористування та екологічної безпеки. У процесі екологічної освіти засвоюються екологічні знання, уміння, які є основою формування екологічної свідомості і мислення людини. Останні виступають підґрунтям становлення екологічного світогляду, розвитку екологічної культури.

Екологічне виховання – процес постійного, систематичного і цілеспрямованого формування у людей різного віку екологічного мислення, екологічних, моральних і правових поглядів на природу і місце в ній людини, емоційно-морального, гуманного і дбайливого ставлення громадян до природи. Метою екологічного виховання є «... досягнення особистістю вищого рівня екологічної вихованості, який передбачає втілення системи наукових знань, умінь, поглядів, переконань та активного, дієвого ставлення до оточуючого середовища [1, с. 51]. Мета екологічного виховання може бути реалізована за допомогою вирішення триединого завдання: освітнього – формування системи знань про екологічні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення; виховного – формування мотивів, потреб і навичок екологічно спрямованої поведінки і діяльності, здорового способу життя; розвивального – розвиток системи інтелектуальних і практичних вмінь щодо вивчення, оцінки та поліпшення стану навколишнього середовища, розвиток активної природоохоронної діяльності.

Дослідження взаємовпливу соціального і природного в житті людини дозволяє говорити про специфічні прояви культури в екологічному смислі. В сучасній філософії екології це відтворено в понятті «*екологічна культура*» [6]. Екологічна культура визначається як одна з форм культури, як здатність людини відчувати живе буття світу, пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби і устрій природного довкілля [3].

Екологічна культура – це цілепокладаюча діяльність людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямована на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів. Вона звернена водночас і до природного довкілля, і до внутрішнього світу людини. Екологічна культура – це функціональна основа існування людини. Вона уможливорює доцільне і ефективне природокористування. Сформована екологічна культура людини є результатом екологічного виховання. Вона характеризується різнобічними глибокими екологічними знаннями про природне і соціальне середовище, наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи, екологічним стилем мислення і відповідальним ставленням до природи та власного здоров'я, набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем на місцевому та локальному рівнях, безпосередньою участю у природоохоронній роботі, передбаченням можливих негативних наслідків в результаті природо-перетворювальної діяльності людини.

Таким чином, екологічна освіта та виховання – процес неперервний. А це передбачає організацію виховання і навчального процесу від дитинства до глибокої старості. На цьому шляху людина проходить кілька стадій навчання – дошкільне екологічне виховання, загальна середня екологічна освіта, позашкільна екологічна освіта, середня професійна екологічна освіта, вища екологічна освіта, післядипломна екологічна освіта.

Важливе місце тут належить *шкільній (формальній) екологічній освіті й вихованню*, зокрема загальноосвітньому навчальному закладу III ступеня (10-11 класи), оскільки у старшокласників достатньо сформовані екологічні знання, вони стоять перед вибором майбутньої професії, яка, можливо буде пов'язана із екологічною проблематикою. У старшій школі забезпечується поглиблений рівень екологічної освіти відповідно до спеціалізації. Він забезпечує усвідомлення старшокласниками взаємозалежності екології та економіки, знання груп професій за впливом на довкілля. Учні старшої школи володіють знаннями про особливості впливу на навколишнє середовище обраної майбутньої професії, відповідні вимоги до фахівця, обізнані в екологічному законодавстві відповідної галузі господарства, добре орієнтуються в екологічних проблемах України [4]. В цілому у старшокласників уже сформована особистісна екологічна позиція і вміння її відстоювати в умовах правової демократичної держави. Для успішної реалізації навчально-виховного процесу з екологічної освіти і виховання старшокласників необхідно дотримуватися таких умов:

– комплексний підхід до вивчення навколишнього середовища з використанням міжпредметних зв'язків;

– врахування вікових індивідуально-психологічних особливостей школярів, їх пізнавальних можливостей і здібностей до творчості в процесі навчання і виховання;

– вибір оптимальних форм, методів і прийомів навчання екології з наданням учням максимального прояву самостійності у проведенні різних типів уроків, занять у природі, організації і роботи на екологічній стежці, у природничо-краєзнавчих та художніх музеях, бібліотеках та наукових закладах;

– організація безпосередньої практичної діяльності у доквіллі (екскурсії, практики, практикуми, експедиції) з його охорони та поліпшення під час навчальної та суспільно корисної праці;

– позитивний вплив учителя на виховний процес власним прикладом дбайливого ставлення до навколишнього середовища;

– єдність дій педагогів і учнівського колективу школи на основі краєзнавчого принципу навчання з урахуванням особливостей свого краю, регіону [2].

На цьому етапі екологічної освіти доцільно включити в інваріативну частину шкільної компоненти дисципліну «Основи екологічних знань», зміст якого має забезпечити оптимальне співвідношення основних теоретичних знань і практичних навичок, які необхідні для розуміння місця людини в природі та принципів сталого розвитку, здійснення природоохоронної діяльності (10 клас).

Основними завданнями цього курсу виступають: а) формування цілісного уявлення про біосферу, світоглядних знань взаємозв'язки у системі «людина – природа – суспільство», взаємозалежності економіки і екології; б) розкриття наукових основ народногосподарських проблем (раціонального використання природних ресурсів, захист доквілля від забруднення, збереження еталонів природи), формування знань про позитивні етнекологічні особливості господарювання, основні поняття сталого розвитку; в) виховання почуття відповідальності за стан доквілля, усвідомлення людини як частини природи, свідомості щодо необхідності дотримання природоохоронного законодавства; г) розвиток системи інтелектуальних та практичних умінь і навичок емоційних переживань, пов'язаних з вивченням, оцінюванням та збереженням природи рідного краю та власного здоров'я [2].

У старшокласників розвиваються оціночні судження та деякі навички прогнозування, початок яким закладається ще у підлітків. Тому вони при певній підготовці здатні стати наставниками для дошкільнят та учнів початкових класів щодо передачі екологічних знань та екологічної поведінки.

Шкільний етап ґрунтується на позитивному емоційному досвіді спілкування з природою і розвитку вже набутих знань, умінь, навичок та переконань у необхідності жити в злагоді з природою. Він є базою для формування екологічної культури молодого громадянина і подальшого поглиблення екологічної освіти на основі наступності. Є доцільним створення спеціалізованих середніх навчальних закладів третього ступеня (ліцеї) екологічного профілю в кожному регіоні.

Прикладом такого навчального закладу є Староушицька спеціалізована загальноосвітня школа I-III ступенів екологічного напрямку Кам'янець-Подільського району. Майже два десятиліття творчо й плідно тут працює вчителем біології Юрченко Марина Василівна, забезпечуючи на високому теоретичному та науково-методичному рівні проведення уроків і позакласної роботи для своїх учнів – жителів унікального природозаповідного куточка України з мальовничими краєвидами Дністра з притоками, пагорбів і урочищ з лісовими масивами, які багаті різноманітною флорою та фауною.

Для забезпечення результативності навчально-виховного процесу Марина Василівна глибоко й детально вивчає та максимально використовує місцевий природничо-краєзнавчий матеріал, враховує характерні особливості цього регіону і застосовує найбільш раціональні й ефективні форми і методи вивчення учнями біології та охорони доквілля, доцільно впроваджує елементи інтерактивного навчання, інноваційні технології, творчо використовує передовий педагогічний досвід і здобутки сучасної природничої науки й практики, активно співпрацює з науковцями Національного природного парку «Подільські Товтри», Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка та іншими науковими установами і закладами України [8].

Екологічна освіта в загальноосвітньому навчальному закладі може бути реалізована за трьома моделями – однопредметною, багатопредметною і змішаною. Однопредметна модель передбачає екологічну освіту в рамках окремого предмету (базується на інтеграції навчального матеріалу і інтегрованих методах і формах навчання). Багатопредметна модель передбачає максимальну екологізацію змісту предметів як природничого, так і суспільно-гуманітарного циклів. Змішана модель – найбільш перспективна. В ній екологічний зміст, представлений як поаспектно у кожному навчальному предметі, так і цілісно в спеціальних інтегрованих курсах, передбачених кожним етапом навчання.

Позашкільна (неформальна) екологічна освіта та виховання, як інтегральна форма «екологізації» навчально-виховного процесу, спрямована на забезпечення потреб особистості у

творчій самореалізації, поглиблення і розширення шкільного базового рівня екологічної освіти; підготовки до активної професійної та громадської діяльності.

Вона здійснюється всіма позашкільними навчально-виховними закладами, творчими молодіжними об'єднаннями за місцем проживання, на підприємствах – недержавними молодіжними та дитячими осередками в позаурочний час. Завдання їх:

- виховання потреб спілкування з природою і безпосередня участь в її охороні;
- організація змістовного екологічно грамотного дозвілля в природі;

– підтримка юних талантів і обдарувань для формування творчої та наукової еліти у галузі охорони довкілля, стимулювання творчого самовдосконалення дітей та учнівської молоді шляхом проведення олімпіад, конкурсів, фестивалів та інших форм позакласної роботи.

Реалізація екологічних завдань здійснюється через такі форми позашкільної освіти та виховання:

- традиційні та нетрадиційні форми роботи в літніх екологічних таборах (екологічні стежки, екскурсії тощо);
- проведення польових навчальних практикумів, екологічних експедицій;
- тематичних дитячих природоохоронних акцій;
- проведення екологічних олімпіад, конкурсів екологічного малюнку, фестивалів екологічної пісні, ділових ігор, наукових конференцій тощо;
- створення системи підготовки та перепідготовки працівників позашкільних навчально-виховних закладів;
- розширення мережі різних профілів позашкільних закладів (туристсько-краєзнавчих, технічних та ін.);
- залучення до навчально-виховної роботи з екології в цих закладах висококваліфікованих спеціалістів, вчених.

Проведення заходів здійснюється з врахуванням вікових можливостей і потреб школярів та учнівської молоді через профільні позашкільні заклади і гуртки, клуби, зокрема – Український державний екологічно-натуралістичний центр дітей та молоді Міністерства освіти і науки України, Будинки дітей та юнацтва, секції Малої академії наук, численні регіональні та юнацькі екологічні клуби, товариства, спілки.

На регіональному рівні в областях функціонують обласні еколого-натуралістичні центри учнівської молоді. Зокрема на базі Хмельницького обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді створено і реалізуються Комплексні програми і Плани комплексних заходів з екологічної освіти і виховання та формування екологічної культури учнівської молоді навчальних закладів Хмельницької області за період з 1996 р. по теперішній час. Центр здійснює діяльність за такими напрямками:

- координація юнацької роботи і організаційно-методичний супровід діяльності базових (опорних) шкіл та 4-х профільних позашкільних закладів області;
- організація та здійснення інформаційно-методичного, науково-педагогічного і навчально-методичного забезпечення педпрацівників та керівників навчальних закладів області з питань екологічної освіти і виховання та дослідницько-натуралістичної роботи учнівської молоді;
- проведення профільних семінарів, конференцій, методоб'єднань, «круглих столів», тренінгів, нарад, курсів та ін.;
- організація і підтримка еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, вивчення та пропаганда передового педагогічного досвіду юнацької роботи в закладах освіти області;
- участь юнаців і педагогів Хмельниччини у міжнародних, Всеукраїнських та обласних масових еколого-натуралістичних заходах (конкурсах, акціях, форумах, науково-освітніх проектах, зльотах і зборах та ін.), дитячих науково-практичних конференціях, діяльності наукових осередків Малої академії наук України [8].

Як наголошує науковець Пустовіт Г.П., потрібно пам'ятати, що «...головним суб'єктом екологічної освіти є ученя загальноосвітньої школи, а домінуючим принципом – зумовлена природою і усвідомлена людиною потреба в саморозвитку, самоутвердженні, самозбереженні» [6, с. 13].

Висновки... Таким чином, на сьогодні особлива увага науковців приділяється шкільній та позашкільній екологічній освіті, тобто процесу формування екологічної свідомості підростаючого покоління саме засобами шкільного навчання за допомогою профільних курсів природничого напрямку та позашкільної екологічної освіти в рамках діяльності екологічних центрів, станцій, гуртків, студій тощо.

Процесом організації екологічного виховання засобами профільного навчання в загальноосвітній школі та екологічної освіти в позашкільних навчальних закладах більшість науковців вважає створення умов для засвоєння молоддю світоглядних цінностей, формування у кожної молодшої людини достатньо високого рівня екологічної вихованості. Організація екологічного виховання школярів вважається успішною, якщо екологічна вихованість учня буде виявлятися в повсякденній поведінці, в конкретних вчинках і справах, в ставленні до природного оточення – тобто в активній екологічній діяльності особистості.

Список використаних джерел і літератури / References:

1. Закон України «Про позашкільну освіту» // Позашкільна освіта в Україні (нормативно-правові акти). – К. : НЕНЦ, 2002. – С. 3-32. / *Zakon Ukrainy «Pro pozashkilnu osvitu» (Law of Ukraine «About out-of-school education»)*, Pozashkilna osvita v Ukraini (normatyvno-pravovi akty), Kyiv, 2002, pp. 3–32. [in Ukrainian].
2. Концепція екологічної освіти України // Екологія і ресурси: зб. наук. праць. Укр. ін-т дослідж. навколиш. середовища і ресурсів. – К. : Вид-во «Сталь», № 4. – 2002. – С. 5–25. / *Kontseptsiya ekolohichnoyi osvity Ukrainy (Conception of ecological education of Ukraine)*, Ekolohiya i resursy, Kyiv, Issue 4, 2002, pp. 5–25. [in Ukrainian].
3. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посіб. – К. : Заповіт, 1996. – 352 с. / *Krysachenko V. S. Ekolohichna kultura: teoriia i praktyka (Ecological culture: theory and practice)*, Kyiv, 1996, 352 p. [in Ukrainian].
4. Матузова І. Г. Результати впровадження організаційно-педагогічних умов підвищення екологічної вихованості старшокласників у процесі профільного навчання / І. Г. Матузова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2012. – № 11(246). – Ч. I. – С. 140–152. / *Matuzova I. H. Rezultaty vprovadzhennia orhanizatsiino-pedahohichnykh umov pidvyshchennia ekolohichnoi vykhovanosti starshoklasnykiu u protsesi profilnoho navchannia (Results of implementation of organizational-pedagogical conditions of increase of ecological education of senior pupils in the process of profile learning)*, Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka, 2012, Issue 11(246), Part I, pp. 140–152. [in Ukrainian].
5. Науменко Р. А. Екологічне виховання учнів 5-9 класів шкіл-інтернатів у позаурочний час : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. / Р. А. Науменко. – К., 1994. / *Naumenko R. A. Ekolohichne vykhovannia uchniv 5-9 klasiv shkil-internativ u pozaurochnyi chas (Ecological education of the pupils of 5-9 forms of boarding schools in their free time)*, Kyiv, 1994, 1994. [in Ukrainian].
6. Пустовіт П. Г. Сучасні підходи до змісту екологічної освіти учнів у позашкільних закладах / П. Г. Пустовіт // Екологічний вісник. – № 3-4 (березень-квітень). – 2003. – С. 13–15. / *Pustovit P. H. Suchasni pidkhody do zmistu ekolohichnoi osvity uchniv u pozashkilnykh zakladakh (Modern approaches to the content of ecological education of pupils in out-of-school institutions)*, Ekolohichniy visnyk, № 3–4, 2003, pp. 13–15. [in Ukrainian].
7. <http://books.br.com.ua/1909>.
8. http://hoencum.km.ua/?page_id=919

Дата надходження статті: «17» березня 2016 р.
Стаття прийнята до друку: «31» березня 2016 р.

Рецензенти:

Вербицький В. – доктор педагогічних наук, професор
Пустовіт Г. – доктор педагогічних наук, професор

Фасоля Олег – директор Департаменту освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації, e-mail: khmoblosvita@i.ua

Fasolia Oleh – director of the Department of Education and Science of Khmelnytskyi Regional State Administration, e-mail: khmoblosvita@i.ua

Цитуйте цю статтю як:

Фасоля О. Роль шкільної і позашкільної освіти у формуванні екологічної культури старшокласників / Олег Фасоля // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 191–196.

Cite this article as:

Fasolia O. Role of School and Out of School Education in Forming Ecological Culture of Senior Pupils, *Pedagogical Discourse*, 2016, Issue 20, pp. 191–196.